

نقش گردشگری کشاورزی بر توسعه فعالیت های کشاورزی در استان گلستان از دید کشاورزان

حسن دلیری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۳

چکیده

توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند بر تولید و عملکرد بخش کشاورزی و رفاه کشاورزان مؤثر باشد. با توجه به توسعه گردشگری کشاورزی در استان گلستان و اهمیتی که بخش کشاورزی در اقتصاد استان دارد، لازم است ارتباط بین این دو بخش در فرآیند توسعه شناسایی شود. به منظور شناسایی و تحلیل این ارتباط، نمونه‌گیری میدانی با ۳۷۷ پرسشنامه در سه روستای یلمه خندان، نوچمن و الازمن در استان گلستان در بهار سال ۱۴۰۰ به انجام رسید و نتایج نمونه‌گیری برای رسیدن به دو هدف آزمون شد. در نخستین گام بررسی نگرش روستاییان در مورد تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی با روش مقایسه میانگین و آزمون فریدمن نشان داد که در بسیاری از بخش‌ها، نگرش روستاییان در سه روستا تفاوت معنا داری با یکدیگر دارد اما باین‌حال نتایج نشان می‌دهد که روستائیان باور دارند توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند سبب بهبود درآمد و رفاه کشاورزان شود. هرچند آنان باور دارند که این فرآیند می‌تواند منجر به افزایش قیمت زمین کشاورزی و تغییر کاربری اراضی شود. در گام دوم پژوهش عامل‌های مؤثر بر ارتباط هم‌افزا بین گردشگری کشاورزی و بخش کشاورزی با استفاده از مدل تحلیل مسیر انجام شد. نتایج نشان از آن داشت که افزایش آمادگی و گرایش کشاورزان، تجربه بالاتر و پتانسیل بالاتر کشاورزی در منطقه، سبب خواهد شد تا ارتباط هم‌افزا بین توسعه گردشگری کشاورزی و درآمد و رفاه در بخش کشاورزی تقویت شود. در این بین متغیرهایی همانند دانش و آگاهی کشاورزان، ساختار قانون و مقررات حاکم بر گردشگری کشاورزی تأثیر بالایی را داشته است. بنابراین نیاز است به منظور سیاست‌گذاری برای توسعه گردشگری کشاورزی به عامل‌های بنیادینی که می‌تواند سبب افزایش احتمال هم‌افزایی این دو بخش شود، و توجه بیشتری صورت گیرد.

طبقه‌بندی JEL: R11, R14, D69, M51

واژه‌های کلیدی: گردشگری کشاورزی، بخش کشاورزی، تحلیل مسیر، استان گلستان.

^۱ استادیار اقتصاد، گروه مدیریت و اقتصاد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه گلستان، گرگان

Email: h.daliri@gu.ac.ir

این مقاله مستخرج از اجرای طرح پژوهشی با نام «تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی در استان گلستان» است که با حمایت مالی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان به انجام رسیده است.

مقدمه

قدمت گردشگری کشاورزی به اواخر سده ۱۹ میلادی می‌رسد. در دهه ۳۰ و ۴۰ سده بیستم به علت رکود بزرگ ناشی از جنگ جهانی دوم علاقه عمومی به تفریح‌های روستایی افزایش یافت و زمینه شکل‌گیری گردشگری کشاورزی ایجاد شد. اما گردشگری کشاورزی با مفهوم امروزی، پدیده نوینی است که در بیست و پنج سال آخر سده بیستم توسعه پیدا کرد (زناچدر و همکاران، ۲۰۰۹). گردشگری کشاورزی در سراسر اروپا اغلب با اصطلاح «اگریتوریسم»^۱ شناخته شده است که به معنای فعالیت گردشگری فرد با هدف آشنایی با فعالیت‌های کشاورزی و تفریحی که در یک محیط کشاورزی خلق می‌کند (فخیم زاده و خطیبی، ۱۳۹۱). با توجه به مبانی نظری، گردشگری کشاورزی شکلی از گردشگری است که در یک کشتزار منفعل یا فعال ایجاد می‌شود، جایی که گردشگری به‌عنوان یک فعالیت ثانویه، فعالیت‌های کشاورزی را تکمیل و تقویت می‌کند. گردشگری کشاورزی شغلی است که کشاورزان، باغداران یا دامداران روی فعالیت‌های کشاورزی، باغی یا دامپروری و دیگر کسب‌وکارهای کشاورزی، باهدف ارائه خدمات تفریحی برای بازدیدکنندگان و آموزش آنان انجام داده و در مقابل درآمد کسب می‌کنند. در این شرایط فعالیت خدماتی ارائه شده، جای فعالیت تولیدی را نخواهد گرفت، بلکه با ارائه روش‌های درآمدی جدید، درآمد کشاورزان را تنوع بخشیده و سبک زندگی کشاورزی آنان را از لحاظ کمی و کیفی ارتقا می‌دهد. به عبارت دیگر هدف از گردشگری کشاورزی، ایجاد منبع درآمدی برای کشاورزی و خلق مقصدی برای گردشگری به همارہ آموزش و تفریح است (اسچانمان^۲، ۲۰۱۰). گردشگری کشاورزی به جنبه‌های کشاورزی و گردشگری اشاره داشته و گردشگران را به بازدید از کشتزارها و باغ‌ها و منطقه‌های روستایی به منظور تفریح و سرگرمی، آموزش و یا مشارکت فعال در فعالیت‌های تولید محصولات کشاورزی و زندگی در کشتزار تشویق می‌کند (حیدی و همکاران، ۱۳۹۵).

یکی از نخستین اثرگذارانی‌هایی که گردشگری کشاورزی بر اقتصاد منطقه خواهد داشت، تأثیر آن بر بخش کشاورزی است، به‌عبارت‌دیگر پرسش بنیادین برای توسعه گردشگری کشاورزی آن است که آیا می‌تواند باعث توسعه بخش کشاورزی شود و یا اینکه به‌صورت جایگزین برای فعالیت‌های کشاورزی تبدیل شده و در نهایت باعث رکود در تولید کشاورزی منطقه خواهد شد.

^۱ Agritourism

^۲ Schaneman

نقش گردشگری کشاورزی... ۱۳۱

استان گلستان از جمله قطب‌های تولید کشاورزی کشور است. در سال ۱۳۹۷ نزدیک به ۲۷/۷ درصد از شاغلان استان گلستان در بخش کشاورزی مشغول به کار بوده‌اند (مرکز آمار ایران). اما بررسی سطح‌های درآمدی کشاورزان نشان از آن دارد که عایدی کشاورزی در استان روندی کاهشی و پرنوسان داشته که نیازمند بازنگری منابع‌های درآمدی کشاورزان است. از سوی دیگر به دلیل ظرفیت و قابلیت‌های بالایی که استان در گردشگری دارد، در سال‌های اخیر فعالیت‌های مبتنی بر گردشگری کشاورزی در استان توسعه پیدا کرده است. اما ضرورت دارد در فرآیند توسعه‌بخشی به این ارتباط مهم توجه شود که گردشگری کشاورزی و بخش کشاورزی چه برهمکنشی با یکدیگر دارند و اندازه این اثرگذاری‌های چندچانه به چه متغیرهایی وابسته است. این پژوهش به بررسی این ارتباط و عامل‌های مؤثر بر آن در روستاهای منتخب استان گلستان می‌پردازد.

با توجه به مبانی نظری، بررسی ارتباط بین گردشگری کشاورزی و فعالیت‌های موجود در بخش کشاورزی می‌تواند بسیار پیچیده باشد، چون این ارتباط از یک سو می‌تواند باعث توسعه بخش کشاورزی شود و از سوی دیگر در صورت عدم مدیریت مناسب، قادر خواهد بود تا سبب رکود بخش کشاورزی به‌عنوان فعالیت اصلی کشاورزان شده و گردشگری کشاورزی به فعالیت غالب آن‌ها تبدیل شود. باید به این موضوع توجه داشت که یکی از عامل‌های مؤثر در تضاد رابطه میان بخش کشاورزی و گردشگری به ظرفیت‌های پایین بخش کشاورزی در زمینه اشتغال‌زایی و درآمدزایی برای جامعه محلی در مقایسه با گردشگری برمی‌گردد (Saxena et al., 2007:233) افزون بر این، با بررسی ارتباط بین این دو بخش در ناحیه‌های جغرافیایی مختلف، نتیجه واحدی به دست نمی‌آید، بنابراین می‌توان تأکید کرد که نوع این ارتباط بستگی بسیار تنگاتنگی به ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جغرافیایی منطقه مورد بررسی دارد.

در ادامه به‌صورت خلاصه مسیرهای تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط با آن تشریح خواهد شد. یکی از مهم‌ترین جنبه‌ها، مربوط به اثرگذاری‌هایی است که گردشگری کشاورزی مستقیم بر متغیرهای اقتصادی بخش کشاورزی دارد. ساختار پر ریسک و اغلب کم‌عایدی فعالیت کشاورزی سبب شده است تا در سال‌های اخیر کشاورزان ناچار به فروش اراضی زراعی، جستجوی شغل در دیگر بخش‌های اقتصادی و یا کشف روش‌های جایگزین به منظور ادامه فعالیت‌های کشاورزی شوند. توسعه گردشگری کشاورزی برای کشاورزان این امکان را فراهم می‌آورد که بتوانند منابع‌های درآمدی خود را متنوع کنند، متنوع‌سازی منابع‌های

درآمدی بذاته، برای کشاورزان سبب خواهد شد آنان تاب‌آوری بالاتری در برابر تکانه‌های بیرونی از جمله بلایای طبیعی آسیب‌زن به محصولات کشاورزی، تکانه‌های بازاری به محصولات کشاورزی و تغییر پذیری‌های نوسانی و پیوسته قیمت نهاده‌های تولید و ... داشته باشند. فعالیت‌های کشاورزی همواره با ریسک‌های پرشمار و متفاوتی روبه‌رو بوده و این ویژگی ریسک‌پذیر بودن فعالیت کشاورزی، سبب آن شده است که کشاورزان درآمدهای پایدار و مکفی نداشته باشند، این مسئله در سال‌های اخیر به دلیل تشدید بلایای طبیعی، کم‌آبی و نوسان‌های بازاری بیش‌ازپیش برجسته شده است؛ بنابراین توسعه گردشگری کشاورزی تاندازه‌ای می‌تواند این ریسک را پوشش دهد^۱. گردشگری در عرصه فعالیت‌های کشاورزی باعث ایجاد فرصت‌های متنوع برای کشاورزان، باغداران و دامداران و ... می‌شود که این فرصت‌ها چون سپرهای ضربه‌گیر در مقابل نوسان‌های بازار از اقتصاد کشاورزان محافظت می‌کند. نتایج بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که در هنگام بحران اقتصادی، مانند کاهش محصولات کشاورزی و یا کاهش قیمت محصول در یک منطقه، گردشگری می‌تواند راهی برای ایجاد درآمد مکمل برای خانواده‌های کشاورز باشد (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۵). از سوی دیگر، توسعه گردشگری کشاورزی با توسعه زنجیره تأمین و ارزش می‌تواند سبب بهبود و هم‌افزایی کشاورزی و گردشگری شود. گردشگری می‌تواند موجب توسعه سرمایه‌گذاری زیرساختی در بخش‌های مختلف از جمله حمل‌ونقل شود (Kreg, 2001:6). توسعه نظام حمل‌ونقل برای گردشگری از طریق افزایش آسانگری دسترسی به بازارهای بالقوه می‌تواند به کشاورزی هم برای دسترسی بدون واسطه و با هزینه کمتر به خریداران هدف کمک کند (Bowen et al., 1991 and Fox & Cox, 1992). کمک گردشگری به کشاورزی می‌تواند از طریق ترغیب و افزایش تقاضا برای تولیدهای محلی صورت گیرد. کشاورزی از طریق عرضه چشم‌اندازهای زراعی، رشد و رونق فعالیت‌های گردشگری را در پی خواهد داشت (Bowen et al., 1991:49 and Saxena et al., 2007:347) اما باید توجه داشت که کشاورزان به شیوه‌های مختلف می‌توانند یک درآمد مکمل را از گردشگری به دست آورند و در صورت نتیجه بخش بودن این فعالیت‌ها ممکن است سرانجام جانشین کشاورزی به‌عنوان یکی از درآمدهای اصلی شده و برای آنان تجارتي سودآور شود (جوان و سقایی،

^۱ برای بررسی بیشتر درباره این ارتباط به مقاله زیر مراجعه کنید:

حیدری و همکاران ۱۳۹۵، نگرش جامعه محلی نسبت به مخاطرات ادراک شده توسعه گردشگری کشاورزی مطالعه موردی: شهرستان تنکابن، برنامه ریزی و توسعه گردشگری، ۱۸ (۵)، ۳۲-۸.

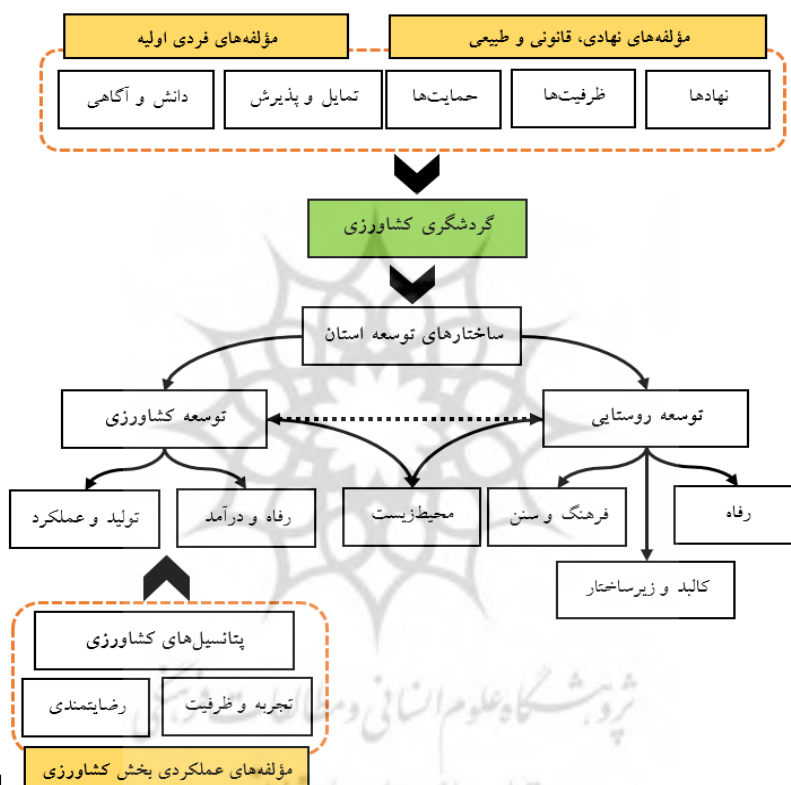
نقش گردشگری کشاورزی...۱۳۳

۱۳۴:۱۳۸۳). بدین ترتیب در شرایطی می‌تواند گردشگری جایگزین فعالیت اصلی کشاورزان شود. گردشگری با تأثیری که بر دستمزد نیروی کار روستایی می‌گذارد و از آنجایی که میانگین دستمزد در بخش گردشگری بیشتر از بخش کشاورزی است، باعث خواهد شد تا نیروی کار از بخش کشاورزی خارج شده و سبب کمبود نیروی کار کشاورزی شود (Bown et al., 1991:46). لاتیمر بر این باور است گردشگری، زمین، نیروی کار و سرمایه را از دیگر فعالیت‌ها از جمله کشاورزی که با مسئله‌های زیادی در اشتغال‌زایی بومی روبه‌روست، دور می‌سازد (Latimer, 1985). بنابراین در صورت عدم تعیین اندازه‌های مناسب برای گردشگری کشاورزی و روستایی، توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند با خارج کردن کارگران بخش کشاورزی و تغییر کاربری در زمین‌های کشاورزی سبب آسیب به این بخش شود (Tores, 2003:547). افزون بر این افزایش عایدی از زمین به دلیل کارکرد گردشگری سبب افزایش قیمت زمین کشاورزی شده و از این طریق هزینه فرصت زمین برای فعالیت‌های کشاورزی افزایش می‌یابد، افزایش هزینه فرصت زمین می‌تواند سبب تشدید تغییر کاربری اراضی کشاورزی، به اراضی مبتنی بر فعالیت گردشگری شود. بنابراین گردشگری کشاورزی با ترغیب کشاورزان به فروش اراضی و عرضه آن در بازار سودآور ساخت‌وساز تأسیسات و تسهیلات گردشگری عامل بنیادینی در تحقق هر چه سریع‌تر تغییر کاربری اراضی زراعی به گردشگری به شمار خواهد آمد (قدمی و صالحی، ۱۳۹۱). گردشگری کشاورزی می‌تواند از طریق افزایش حجم سفرها و ایجاد آلودگی، اثر منفی بر محیط‌زیست داشته باشد، اما می‌تواند آگاهی درباره کشاورزی پایدار را افزایش داده و از این طریق برای محیط‌زیست عملکرد مطلوبی داشته باشد. تا جایی که گردشگری کشاورزی می‌تواند به عنوان عامل آسان‌گر کشاورزی پایدار ایفای نقش کند (Turner, 2014:7). با توجه به اهمیتی که این موضوع دارد، تا کنون بررسی‌های بسیار کمی در این زمینه انجام شده است. افزون بر این موضوع تا کنون در استان گلستان ارزیابی نشده است. به منظور بررسی این موضوع در آغاز روش پژوهش معرفی خواهد شد و سپس با تشریح نتایج به دست آمده از این بررسی، پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری ارائه خواهد شد.

روش تحقیق

در این بخش و برای شناسایی چگونگی تأثیر توسعه گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی، مدل مفهومی پژوهش طراحی شده و بر مبنای این مدل مفهومی پرسشنامه تدوین شد. با توجه به شکل ۱ به منظور تحلیل نقش و تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش

کشاورزی، در آغاز مهم‌ترین مؤلفه‌های و ظرفیت‌های موجود برای توسعه گردشگری کشاورزی در گلستان ارزیابی خواهد شد. برای این منظور نخستین دسته از ویژگی‌ها مربوط به مؤلفه‌های نهادی، قانونی و طبیعی است که شامل سه دسته کلی شرایط نهادی و قانونی موجود، شرایط طبیعی و ظرفیت‌های موجود در منطقه و همچنین حمایت‌ها و تسهیل‌گری‌های انجام شده از سوی دولت و سازمان‌های مرتبط است، می‌شود.

نمودار (۱) مدل مفهومی ارتباط بین مؤلفه‌های گردشگری کشاورزی و توسعه کشاورزی

Figure (1) Conceptual model of the relationship between the components of agritourism and agricultural development

دسته دوم از مؤلفه‌ها مربوط به ویژگی‌های فردی است، این بخش نیز شامل دو مجموعه از شاخص‌های مربوط به گرایش و پذیرش گردشگری کشاورزی توسط کشاورزان و میزان دانش و آگاهی افراد از گردشگری کشاورزی خواهد بود. در صورت وجود مجموعه عامل‌های یاد شده می‌توان ظرفیت‌های راه اندازه و توسعه گردشگری کشاورزی را شناسایی کرد؛ اما در گام بعدی

نقش گردشگری کشاورزی... ۱۳۵

پیامدهای اثرگذاری گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی بررسی خواهد شد. در این بخش مؤلفه‌هایی همانند، درآمد و اشتغال کشاورزان، آسیب‌های زیست‌محیطی ورود گردشگران به زمین‌های کشاورزی و ... ارزیابی خواهد شد؛ اما ارتباط بین گردشگری کشاورزی و توسعه بخش کشاورزی، ارتباط تنگاتنگی با مؤلفه‌های عملکردی بخش کشاورزی خواهد داشت، از این رو این مؤلفه‌ها در قالب دو دسته ظرفیت و تجربه کشاورزان در کار کشاورزی و حس رضایتمندی از فعالیت‌های کشاورزی ارزیابی و سنجش خواهد شد. با توجه به مدل مفهومی معرفی شده، می‌توان کلیات گویه‌های ارزیابی شده برای هر یک از مؤلفه‌ها را در پرسشنامه به صورت جدول ۲ دسته‌بندی کرد.

جدول (۲) مؤلفه‌های مربوط به هر یک از گویه‌های پژوهش

Table (2) Components related to each of the research items

مؤلفه‌های غیر فردی مؤثر بر گردشگری کشاورزی
Non-individual components affecting agritourism
نهادها و حمایت‌ها: ۱- حمایت و پشتیبانی دولت ۲- ارائه طرح تشویقی از سوی دولت؛ ۳- وجود بستر مناسب برای سرمایه‌گذاری خصوصی؛ ۴- وجود قوانین سخت و دست‌وپا گیر
Institutions And Support: 1- Government support 2- Presenting an incentive plan by the government; 3- Existence of suitable conditions for private investment; 4. Existence of strict and cumbersome rules
ظرفیت‌ها: ۱- جذابیت گردشگری کشاورزی؛ ۲- قابلیت تبدیل منازل به اقامتگاه؛ ۳- برخورداری کشاورزان از منابع مالی؛ ۴- برخورداری از نیروی انسانی بومی؛ ۵- امکانات زیر بنایی
Capacities: 1- Attractiveness of agricultural tourism; 2- Ability to convert houses into residence; 3- Financial resources of farmers; 4- Local labor force; 5- Infrastructure facilities
مؤلفه‌های فردی مؤثر بر گردشگری کشاورزی
individual components affecting agricultural tourism
تمایل و پذیرش: ۱- روحیه مهمان‌نوازی ساکنان ۲- رضایت از حضور گردشگر در زمین‌های زراعی اطراف ۳- گرایش به آموزش دادن فعالیت‌های کشاورزی ۴- تمایل به سرمایه‌گذاری در گردشگری ۵- تمایل برای تبدیل بخشی از مزرعه به اقامتگاه ۶- گرایش به شرکت در دوره‌های آموزشی گردشگری کشاورزی
Willingness and acceptance: 1- hospitality 2- Satisfaction with the presence of tourists in the farming land 3- Tendency to teach agricultural activities 4- Tendency to invest in tourism 5- Tendency to turn the farm into a residence 6- Tendency to participate in courses of Agriculture tourism
دانش و آگاهی: اطلاع از قوانین و حمایت‌های دولتی ۲- آگاهی و شناخت از گردشگری کشاورزی ۳- اطلاع از مرحله‌های اداری تأسیس
Knowledge and awareness: 1- Information about government laws and protections 2- Awareness and understanding of agricultural tourism 3- Information about the stages of establishing agricultural tourism
مؤلفه‌های مربوط به تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی
Components related to the impact of agricultural tourism on the development of the agricultural sector
رفاه: ۱- تأثیر بر اشتغال جوانان ۲- تأثیر بر اشتغال زنان ۳- تأثیر بر ورود سرمایه‌گذاران به بخش کشاورزی ۴- تأثیر بر احتمال تغییر شغل کشاورزان ۵- تأثیر بر تبدیل شغل اصلی از کشاورزی به گردشگری
Welfare: 1- Impact on youth employment 2- Impact on women's employment 3- Impact on the entry of investors into the agricultural sector 4- Impact on the possibility of changing the job of farmers 5- Impact on changing the main job from agriculture to tourism

ادامه جدول (۲) مؤلفه‌های مربوط به هر یک از گویه‌های پژوهش

Table (2) Components related to each of the research items

تولید و عملکرد در بخش‌های ۱- باغداری ۲- زراعت ۳- پرورش دام و دامداری ۴- پرورش اسب و شتر ۵- پرورش ماهی ۶- زنبورداری ۷- گلخانه و گیاهان زینتی ۸- صنایع دستی و فعالیت‌های خانگی ۹- فروش مستقیم محصولات کشاورزی
Production and performance in sections 1- Gardening 2- Farming 3- Livestock 4- Horse and camel breeding 5- Fish farming 6- Beekeeping 7- Flower Farming or Floriculture 8- crafts and home activities 9- Direct sale of agricultural products
زمین و محیط‌زیست کشاورزی: ۱- تأثیر بر تغییر کاربری اراضی ۲- تأثیر بر قیمت زمین ۳- تخریب زمین‌ها و محصول کشاورزی توسط گردشگران
Agricultural land and environment: 1- Impact on land use change 2- Impact on land price 3- Destruction of lands and agricultural products by tourists
مؤلفه‌های مربوط به پتانسیل‌های کشاورزی استان
Components related to the potentials of the agricultural sector in Golestan province
تجربه فردی و ظرفیت کالبدی: ۱- تجربه در کشاورزی؛ مناسب بودن زمین‌های منطقه برای ۲- باغداری ۳- زراعت ۴- پرورش دام و دامداری ۵- پرورش اسب و شتر ۶- پرورش ماهی ۷- زنبورداری ۸- گلخانه و گیاهان زینتی ۹- صنایع دستی و فعالیت‌های خانگی
Individual experience and physical capacity: 1- Experience in agriculture; Suitability of local lands for 2- Gardening 3- Farming 4- Livestock 5- Horse and camel breeding 6- Fish farming 7- Beekeeping 8- Flower Farming or Floriculture 9- crafts and home activities
رضایتمندی از کشاورزی: ۱- گرایش جوانان به کار در بخش کشاورزی ۲- ریسک‌های طبیعی کشاورزی ۳- سختی کار کشاورزی ۴- رضایت از قیمت مواد اولیه کشاورزی ۵- رضایت از قیمت محصولات تولیدی کشاورزی
Satisfaction with agricultural activity: 1- The tendency of young people to work in the agricultural sector 2- Natural risks of agriculture activity 3- Difficulty of agricultural work 4- Satisfaction with the price of agricultural raw materials 5- Satisfaction with the price of agricultural products

Source: The research findings

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به مدل طراحی شده، در نخستین گام نگرش کشاورزان در روستاهای نمونه در زمینه تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی بررسی خواهد شد. به منظور تعیین روستاهای نمونه در جلسه خبرگان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و با توجه به ظرفیت قابلیت شناسایی شده سه روستا به عنوان نمونه شناسایی شدند. این روستاها شامل: ۱- روستای نوچمن در دهستان روشن‌آباد از توابع گرگان قرار دارد و بر مبنای سرشماری نفوس مسکن سال ۱۳۹۵ دارای ۲۷۳ خانوار با جمعیت ۹۱۳ نفر است. ۲- روستای یلمه خندان در بخش در دهستان گرگان بوی و بخش مرکزی شهرستان آق‌قلا قرار دارد و دارای ۳۲۹ خانوار و ۱۳۱۳ نفر جمعیت است. ۳- روستای الازمن در بخش مرکزی و دهستان زرین گل شهرستان علی‌آباد دارای ۲۱۷ خانوار و ۷۰۴ نفر جمعیت است. شکل ۱ نشان دهنده موقعیت قرارگیری هر یک از روستاهای نمونه در استان گلستان است. با توجه به جامعه مورد بررسی بر مبنای فرمول کوکران شمار نمونه در هر روستا محاسبه و در هر یک از آنها به صورت جداگانه نمونه‌گیری انجام شد. نمونه مورد استفاده در هر روستا عبارتند از نوچمن ۱۱۸، الازمن ۱۰۵ و یلمه خندان ۱۵۵ مورد که از کشاورزان فعال و دارای زمین در روستاها انتخاب شده‌اند. در این بخش با استفاده از آزمون‌های

نقش گردشگری کشاورزی...۱۳۷

آماری این موضوع بررسی خواهد شد که از نظر کشاورزان در هر روستا، توسعه گردشگری کشاورزی چه تأثیری بر فعالیت‌های کشاورزی و رفاه کشاورزان خواهد داشت. افزون بر این به پرسش نیز پاسخ داده می‌شود که آیا این تأثیر در روستاهای نمونه با یکدیگر متفاوت است یا خیر؟ بخش دیگری از پژوهش به این مسئله می‌پردازد که چه متغیرهایی بر میزان تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی مؤثر است. با توجه به مدل مفهومی پژوهش که در نمودار ۱ معرفی شده است و گویه‌هایی که در پرسشنامه گنجانده شده است، با استفاده از داده‌های کل نمونه مورد بررسی، عامل‌های بنیادینی که می‌تواند بر ارتباط بین گردشگری کشاورزی و توسعه رفاه و درآمد کشاورزان تأثیر داشته باشد، شناسایی خواهد شد. که از روش تحلیل مسیر برای شناسایی مهم‌ترین عامل‌ها استفاده می‌شود.

شکل (۱) موقعیت مکانی روستاهای مورد بررسی در نمونه

Figure (1) Location of sample villages

نتایج و بحث

ساختار آمار توصیفی نمونه مبنای کشاورزان فعال در هر یک از روستاهای مورد بررسی در جدول ۳ و ۴ نمایش داده شده است. با توجه به جدول ۳ می‌توان متغیرهای کیفی مربوط به سن افراد نمونه و سال‌های تجربه کشاورزی افراد در هر یک از روستاهای مورد بررسی را مشاهده کرد.

جدول (۳) آمار توصیفی متغیرهای سن و تجربه کشاورزی نمونه مورد بررسی در روستاها

Table (3) Descriptive statistics of age and agricultural experience variables in sample villages

انحراف معیار Standard deviation	میانگین Mean	بیشینه Maximum	کمینه Minimum	متغیر Variable	روستا Village
13.15	49.15	88	16	سن Age	نوچمن Now Chaman
15.31	24.38	75	2	تجربه کشاورزی Experience	

ادامه جدول (۳) آمار توصیفی متغیرهای سن و تجربه کشاورزی نمونه مورد بررسی در روستاها

Table (3) Descriptive statistics of age and agricultural experience variables in sample villages

سن	تجربه کشاورزی	سن	تجربه کشاورزی	سن	تجربه کشاورزی
11.63	49.42	71	21	Age	سن
12.25	26.09	58	1	Experience	تجربه کشاورزی
10.67	34.81	71	18	Age	سن
9.78	12.67	60	1	Experience	تجربه کشاورزی
13.72	43.42	88	16	Age	سن
13.87	20.20	75	1	Experience	تجربه کشاورزی

Source: The research findings

منبع: یافته های تحقیق

جدول ۴ نشان دهنده شماری دیگر از متغیرهای ساختاری نمونه است، با توجه به جدول کمترین سن افراد نمونه برابر با ۱۶ و بالاترین سن ۸۸ سال بوده است. از کل نمونه مورد بررسی در حدود ۷۸ درصد مردان و ۲۲ درصد را زنان تشکیل می دادند که از این بین بیش از ۸۵ درصد نمونه مورد بررسی متأهل هستند. بررسی سطح تحصیلات نمونه نیز نشان می دهد، بیش از ۵۱ درصد تحصیلات زیر دیپلم داشته و بیش از ۹۰ درصد افراد در نمونه مورد بررسی کشاورزان در سه روستا بدون تحصیلات دانشگاهی هستند.

جدول (۴) آمار توصیفی متغیرهای تأهل، جنسیت، تحصیلات نمونه مورد بررسی در روستاها

Table (4) Descriptive statistics of variables of marriage, gender, education in the sample

وضعیت تأهل			جنسیت		تحصیلات		
married		Gender		Level of Education			
متأهل	مجرد	مرد	زن	بی سواد	زیر دیپلم	دیپلم	کارشناسی
96.6	3.4	81.2	18.8	22.2	35	38.5	3.4
91.3	7.7	68.3	31.7	10.6	49	26.9	13.5
69.9	28.1	82.2	17.8	4.8	36.3	50	8.2
85.6	14.4	77.9	22.1	12	39.5	39.8	8.2

Source: The research findings

منبع: یافته های تحقیق

نقش گردشگری کشاورزی...۱۳۹

در نخستین بخش از نتایج به بررسی نگرش هر یک از روستاها در مورد تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه بخش کشاورزی پرداخته خواهد شد. بخشی از پرسشنامه روستاها مربوط به نگرش روستاییان در این زمینه بود که توسعه گردشگری کشاورزی چه تأثیری بر توسعه بخش کشاورزی در زیر بخش‌های مختلف خواهد داشت. کشاورزان بر مبنای گزینه‌های طیفی می‌توانستند پاسخی از اثر مثبت خیلی زیاد تا اثر منفی خیلی زیاد را انتخاب کنند.

جدول (۵) آزمون رتبه‌بندی بین فعالیت‌ها از نظر اثر مثبت گردشگری کشاورزی بر هر فعالیت کشاورزی

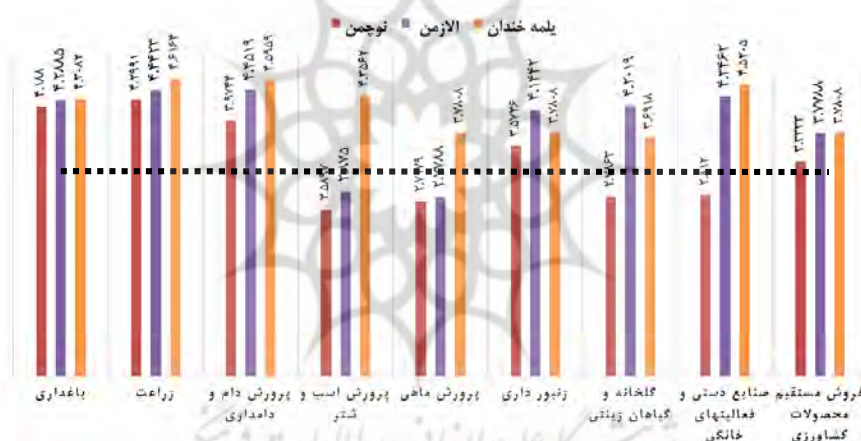
Table (5) Ranking test between activities in terms of the positive effect of agricultural tourism on each agricultural activity

کل نمونه TOTAL VILLAGE	یلمه خندان YOLMEHKHANDAN	الازمن ALAZMAN	نوچمن NOWCHAMAN	فعالیت‌های مختلف کشاورزی Various agricultural activities
6.15	5.52	5.93	7.12	باغداری Gardening
6.72	6.44	6.42	7.32	زراعت Farming
6.46	6.37	6.52	6.51	پرورش دام و دامداری Livestock
3.78	5.57	2.17	2.98	پرورش اسب و شتر Horses And Camels
3.15	3.79	2.04	3.32	پرورش ماهی Fish farming or pisciculture
4.95	3.83	5.58	5.79	زنبورداری Beekeeping
4.2	3.66	5.69	3.55	گلخانه و گیاهان زینتی Flower Farming or Floriculture
5.34	6.1	6.13	3.7	صنایع دستی و فعالیت‌های خانگی Crafts and home activities
4.25	3.72	4.51	4.7	فروش مستقیم محصولات کشاورزی Direct Sales Of Agricultural Products
808.8	326.3	428.9	485.6	مقدار آماره آزمون فریدمن Friedman test
00.0	00.0	00.0	00.0	سطح معناداری sig.

Source: The research findings

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به پاسخها در هر یک از روستا و بهره‌برداری از آزمون فریدمن می‌توان فعالیت‌های کشاورزی را در هر یک از روستاها رتبه‌بندی کرد، به عبارت دیگر این رتبه‌بندی بر مبنای اندازه تأثیری است که گردشگری کشاورزی می‌تواند بر بخش کشاورزی در هر روستا داشته باشد. با توجه به مقدار آماره آزمون و سطح معناداری می‌توان دریافت که فرض صفر آزمون در همه روستاهای مورد بررسی رد شده و رتبه‌بندی انجام شده برای تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش‌های مختلف کشاورزی در استان گلستان تفاوت معناداری با هم دارد. به عبارت دیگر کشاورزان در استان گلستان و در هر یک از روستاهای نمونه باور دارند که توسعه گردشگری کشاورزی اثرهای متفاوتی بر درآمد فعالین در زیر بخش‌های مختلف کشاورزی خواهد داشت. بررسی مقایسه‌ای باور کشاورزان در زمینه تأثیر توسعه گردشگری کشاورزی بر زیر بخش‌های کشاورزی در سه روستا نوچمن، یلمه خندان و الازمن در نمودار ۲ نمایش داده شده است.

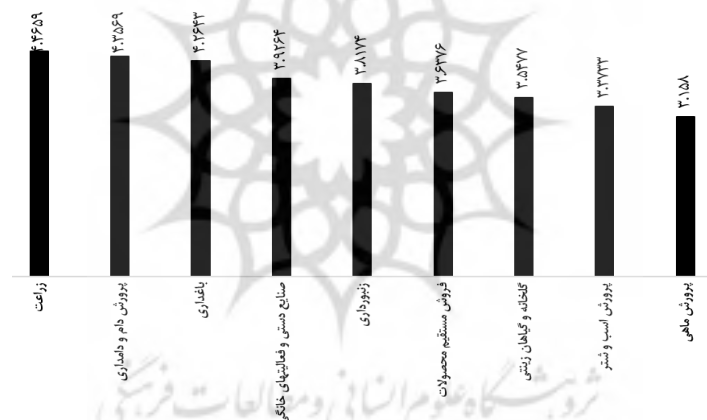
نمودار (۲) مقایسه نگرش روستاییان در مورد تأثیر اگریتوریسم بر زیربخش‌های کشاورزی
Figure (2) Comparison of villagers' attitudes about the impact of agritourism on agricultural sub-sectors

بالتر بودن نمودار ستونی از خط‌چین افقی به معنای آن است که کشاورزان انتظار دارند با توسعه گردشگری کشاورزی، درآمدشان در بخش موردنظر افزایش یابد، و پایین‌تر بودن نمودار ستونی از خط‌چین افقی نشان می‌دهد که کشاورزان باور دارند با توسعه گردشگری کشاورزی درآمدشان در بخش موردنظر کاهش خواهد یافت. با توجه به نمودار در بخش‌های باغداری، زراعت، پرورش دام و دامداری، پرورش اسب و شتر، پرورش ماهی، صنایع دستی و فعالیت‌های خانگی ساکنان یلمه خندان در مقایسه با دو روستای دیگر انتظار افزایش بالاتری در درآمد خود را داشته‌اند. در

نقش گردشگری کشاورزی...۱۴۱

زنبورداری، گلخانه و گیاهان زینتی و فروش مستقیم محصولات کشاورزی بالاترین اثر مثبت انتظاری در الازمن رخ دهد. با توجه به نتایج مقایسه‌ای در این سه روستا می‌توان دریافت که بالاترین خوش‌بینی در مورد تأثیر مثبت گردشگری کشاورزی بر درآمد کشاورزان در روستای یلمه خندان و کمترین خوش‌بینی در این زمینه در نوچمن وجود دارد.

بررسی تأثیر توسعه گردشگری کشاورزی بر زیر بخش‌های کشاورزی در کل روستاهای مورد بررسی نشان از آن دارد که به باور کشاورزان، گردشگری کشاورزی می‌تواند باعث افزایش درآمد کشاورزان شود. بالاترین سطح افزایش مربوط به بخش زراعت و فعالان پرورش دام و دامداری است. کمترین میزان افزایش درآمد کشاورزان نیز برای پرورش ماهی رخ خواهد داد. بنابراین به‌صورت خلاصه باور کشاورزان مورد بررسی بر آن است که گردشگری کشاورزی می‌تواند سبب افزایش درآمد آنان شود. با توجه به میزان رتبه‌های شناسایی شده می‌توان نمودار ۳ را برای تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی در استان گلستان ترسیم کرد.

نمودار (۳) رتبه‌بندی میزان تأثیر گردشگری کشاورزی برافزایش درآمد کشاورزان در هر فعالیت کشاورزی

Figure (3) ranking the impact of agricultural tourism on increasing farmers' incomes in agricultural activity

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون کای اسکور می‌توان به این نتیجه رسید که تأثیر توسعه گردشگری کشاورزی بر دیگر بخش‌های کشاورزی از دید روستاییان نشان از آن داد که آنان باور دارند گردشگری کشاورزی می‌تواند باعث افزایش اشتغال جوانان و زنان در روستا شود. افزون بر این روستاییان باور دارند که توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند باعث ورود بیشتر سرمایه‌گذاران خصوصی به بخش کشاورزی شده و از این طریق کشاورزی نیز رونق یابد ضمن

اینکه گردشگری کشاورزی می‌تواند باعث عدم‌تغییر شغل کشاورزان شده و به آنان انگیزه کافی برای باقی ماندن در شغل را دهد. بنابراین به‌صورت خلاصه می‌توان باور داشت که با توسعه گردشگری کشاورزی افراد نمونه انتظار دارند که سطح رفاه آنان افزایش یابد.

جدول ۶ نتایج آزمون معناداری نقش گردشگری کشاورزی بر رفاه کشاورزان در کل روستاها

Table 6 Results of a significant test of the role of agricultural tourism on the welfare of farmers in all sampel

میانگین Mean	سطح معناداری sig	آماره آزمون St. Value	% فراوانی		
			پایین	بالا	
3.79	0.00	175.79	62.4	7.6	تأثیر گردشگری کشاورزی بر اشتغال جوانان The effect of agritourism on youth employment
3.68	0.00	139.85	61	13.6	تأثیر گردشگری کشاورزی بر اشتغال زنان The effect of agritourism on women's employment
3.59	0.00	151.13	52.9	11.4	اثر گردشگری کشاورزی بر ورود سرمایه‌گذاران به کشاورزی The effect of agritourism on the entry of investors into agriculture
3.73	0.00	234.56	66.5	9.8	اثر گردشگری کشاورزی بر احتمال عدم‌تغییر شغل کشاورزان The effect of agricultural tourism on the probability of not changing the job of farmers
3.07	0.00	174.54	32.7	23.4	تأثیر گردشگری کشاورزی بر تبدیل شغل اصلی به گردشگری The effect of agritourism on changing the main job to tourism

Source: The research findings

منبع: یافته‌های تحقیق

به‌رغم همه نگاه مثبتی که کشاورزان نمونه مورد بررسی به اثرگذاری‌های توسعه گردشگری کشاورزی داشتند اما نتایج اثرگذاری‌های گردشگری کشاورزی بر محیط‌زیست از نگاه آنان بسیار منفی بوده است. به‌گونه‌ای که آنان باور دارند توسعه گردشگری کشاورزی به‌شدت قیمت زمین کشاورزی را افزایش خواهد داد و باعث افزایش تخریب زمین‌ها و محصولات‌های کشاورزی خواهد شد. افزون بر این آنان باور دارند توسعه گردشگری کشاورزی باعث خواهد شد تا سرعت تغییر

نقش گردشگری کشاورزی...۱۴۳

کاربری زمین‌های کشاورزی تشدید شود. بنابراین بسیار مهم است پیش از توسعه گردشگری کشاورزی تمهیداتی برای حفاظت از محیط‌زیست و زمین‌های کشاورزی اتخاذ شود^۱.
جدول (۷) نتایج آزمون معناداری نقش و تاثیر گردشگری کشاورزی بر محیط‌زیست کشاورزی در کل

روستاها

Table (7) Results of a significant test of the role and impact of agricultural tourism on the agricultural environment in the sample

میانگین Mean	سطح معناداری sig	آماره آزمون St. Value	% فراوانی بالا پایین		
3.22	0.00	174.73	36.3	20.4	تأثیر گردشگری کشاورزی بر تغییر کاربری زمین‌های زراعی The effect of agritourism on land use change
3.67	0.00	125.41	58.3	12.5	تأثیر گردشگری کشاورزی بر قیمت زمین‌های کشاورزی The effect of agritourism on the price of agricultural land
3.32	0.00	186.36	41.4	16.3	تخریب زمین‌ها و محصول کشاورزی توسط گردشگران Destruction of land and agricultural products by tourists

Source: The research findings

منبع: یافته‌های تحقیق

در بخش دوم از نتایج تحقیق به بررسی متغیرهای مهم مؤثر بر چگونگی تأثیر گردشگری کشاورزی بر رفاه و درآمد کشاورزان از روش تحلیل مسیر استفاده می‌شود. در آغاز با توجه به گویه‌های معرفی شده برای هر یک از متغیرهای مدل در بخش ۲، متغیرها با هم تلفیق و متغیر تجمیعی برای هر یک از گویه‌ها به دست آمد. گویه مربوط به درآمد کشاورزان مربوط به تغییر درآمد در هر یک از فعالیت‌های کشاورزی بوده و گویه مربوط به رفاه کشاورزان نیز شامل متغیرهای ذیل است: ۱- تأثیر بر اشتغال جوانان ۲- تأثیر بر اشتغال زنان ۳- تأثیر بر ورود سرمایه‌گذاران به بخش کشاورزی ۴- تأثیر بر احتمال تغییر شغل کشاورزان ۵- تأثیر بر تبدیل شغل اصلی از کشاورزی به گردشگری. در ادامه با استفاده از مدل معرفی شده در نمودار ۱ که نشان‌دهنده ارتباط نظری بین متغیرهای مدل است، مبادرت به شناسایی اندازه تأثیر هر یک از متغیرهای بنیادین مدل بر میزان رفاه کشاورزان (میزان تغییر در شاخص‌های اصلی رفاهی

^۱ با توجه به گویه‌هایی که برای پرسشنامه طراحی شده است، می‌توان تحلیل‌های متفاوتی از پرسشنامه استخراج کرد اما به دلیل محدودیت صفحه‌های مقاله و اینکه هدف مقاله بررسی تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی بود، تنها به تشریح گویه‌های مرتبط پرداخته شده است.

کشاورزان در صورت توسعه گردشگری کشاورزی) و درآمد کشاورزان (میزان افزایش درآمد کشاورزان در فعالیتهای کشاورزی به واسطه توسعه گردشگری کشاورزی) پرداخته شد. داده‌های این بخش شامل داده‌های تجمیعی استخراج شده از روستاهای نمونه (نوجمن، الازمن و یلمه خندان) بوده و به منظور شناسایی اندازه اثرگذاری‌های از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. در نمودارهای ۴ و ۵ اعداد نوشته شده در هر یک از مسیرهای مرتبط بین دو متغیر نشان دهنده ضرایب بتا حاصل از رگرسیون خطی است و دایره‌های قرمز رنگ به معنای آن است که ضریب متغیر مورد نظر با توجه به نتایج برآورد رگرسیون در ۰/۰۵ معنادار نبوده است. جدول ۸ نشان دهنده برآوردهای مربوط به هر یک از مدل‌ها در تحلیل مسیر است.

جدول (۸) مدل‌های برآورد شده برای تحلیل مسیر

Table (8) Estimated models for path analysis

مدل ۱: متغیر وابسته گرایش به گردشگری Model 1: Dependent Variable: Tendency To Tourism			
معناداری significant at	آماره St. Value	ضریب Coefficient	متغیرهای مستقل variables
0.05	-1.91	-0.093	قوانین و حمایت‌ها Rules and support
0.00	12.03	0.515	ظرفیت گردشگری کشاورزی Agritourism capacity
0.00	6.42	0.31	دانش و آگاهی knowledge and awareness
0.20	1.26	0.055	تحصیلات
0.00	47.91		آماره F
	60		R²
مدل ۲: متغیر وابسته گرایش به کشاورزی Model 2: Dependent Variable: Tendency To Agriculture			
معناداری significant at	آماره St. Value	ضریب Coefficient	متغیرهای مستقل variables
0.25	1.15	0.069	تحصیلات Education
0.51	0.647	0.039	تجربه کشاورزی Experience
0.00	5.54	0.286	ظرفیت کشاورزی Agricultural capacity
0.00	11.21		آماره F
	35		R²

ادامه جدول (۸) مدل‌های برآورد شده برای تحلیل مسیر
Table (8) Estimated models for path analysis

مدل ۳: متغیر وابسته تغییر رفاه کشاورزان Model 3: Dependent Variable: Change In Farmers' Welfare			
معناداری significant at	آماره St. Value	ضریب Coefficient	متغیرهای مستقل variables
0.00	-9.304	-0.387	قوانین و حمایت‌ها Rules and support
0.001	3.476	0.189	ظرفیت گردشگری کشاورزی Agritourism capacity
0.93	-0.086	-0.004	تجربه کشاورزی Experience
0.038	2.084	0.102	ظرفیت کشاورزی Agricultural capacity
0.23	1.187	0.051	گرایش به کشاورزی Tendency to agriculture
0.00	6.77	0.336	گرایش به گردشگری Tendency to tourism
0.00	42.46		آماره F
	65		R²
مدل ۴: متغیر وابسته تغییر در آمد کشاورزان Model 4: Dependent Variable: Change In Farmers' Incomes			
معناداری significant at	آماره St. Value	ضریب Coefficient	متغیرهای مستقل variables
0.00	-0.424	-0.155	قوانین و حمایت‌ها Rules and support
0.36	0.901	0.041	ظرفیت گردشگری کشاورزی Agritourism capacity
0.009	2.62	0.094	تجربه کشاورزی Experience
0.00	18.16	0.747	ظرفیت کشاورزی Agricultural Capacity
0.093	-1.68	-0.061	گرایش به کشاورزی Tendency to agriculture
0.02	2.27	0.095	گرایش به گردشگری Tendency to tourism
0.00	84.93		آماره F
	77		R²

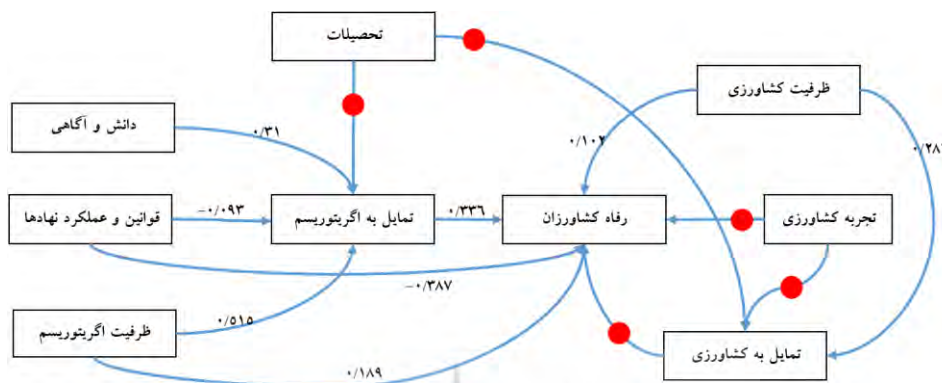
Source: The research findings

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به برآوردهای انجام شده در جدول ۸ می‌توان نمودارهای تحلیل مسیر برای هر یک از متغیرهای مستقل را ترسیم کرد. نمودار ۴ نشان‌دهنده متغیرهای مؤثر بر تغییر رفاه کشاورزان به واسطه توسعه گردشگری کشاورزی است. به عبارت دیگر در اینجا متغیر بنیادینی این است که اگر گردشگری کشاورزی توسعه یابد، تا چه اندازه رفاه کشاورزان (شامل شغل بیشتر، برخورداری بالاتر و سرمایه‌گذاری بهتر و ...) افزایش خواهد یافت. با توجه به نمودار می‌توان دریافت که متغیرهای دانش و آگاهی و ظرفیت‌های گردشگری کشاورزی در روستاها تأثیر مثبت بر گرایش و پذیرش روستاییان برای توسعه گردشگری کشاورزی دارد، از سوی دیگر وضعیت قوانین و حمایت‌های دولتی از گردشگری کشاورزی اثر منفی بر گرایش و پذیرش داشته است. به گونه‌ای که عدم رضایت افراد از شرایط حاکم بر قوانین راه‌اندازی کسب‌وکار کشاورزی و عدم حمایت‌های دولتی سبب شده است تا گرایش افراد برای راه‌اندازه کسب‌وکار و فعالیت در این حوزه کاهش یابد. در بخش مربوط به ارزیابی نگرش روستاییان و خبرنگان نیز به این نتیجه رسیدیم که قوانین این بخش چندان مطلوب نیست. در ادامه نتایج به‌دست آمده از بررسی متغیرهای مؤثر بر رفاه کشاورزان ناشی از توسعه گردشگری کشاورزی نشان از آن دارد که افزایش گرایش و پذیرش افراد برای توسعه گردشگری کشاورزی، بالاتر بودن ظرفیت‌های کشاورزی و ظرفیت‌های گردشگری کشاورزی در منطقه می‌تواند اثر مثبتی بر رفاه کشاورزان در صورت توسعه گردشگری داشته باشد. به گونه‌ای که منطقه‌هایی با ظرفیت بالاتر کشاورزی و ظرفیت بالاتر در زیرساخت‌های گردشگری کشاورزی ظرفیت و قابلیت‌های اولیه برای راه‌اندازی کسب‌وکار گردشگری مبتنی بر کشاورزی را دارند، از این رو بازدهی افزایشی که در امر ارائه خدمات آنان ایجاد می‌شود، باعث خواهد شد تا قادر باشند افزایش بیشتر در رفاه کشاورزان به وجود آورند. در این بخش نیز قوانین و حمایت‌های دولتی موجود سبب می‌شود تا توسعه گردشگری کشاورزی باعث کاهش درآمد کشاورزان شود. به عبارت دیگر کشاورزان باور دارند اصطکاک‌هایی که در قوانین مربوط به گردشگری کشاورزی وجود دارد سبب می‌شود تا رفاه انتظاری آنان از راه‌اندازی کسب‌وکار کشاورزی کاهش پیدا کند. بنابراین نیاز است تا به‌جدا در قوانین و حمایت‌های دولتی بازنگری صورت گرفته و شرایط و بسترهای حمایت از گردشگری کشاورزی بهبود یابد. با توجه به نتایج ارزیابی و تحلیل مسیر، ظرفیت کشاورزی می‌تواند اثر مثبتی بر افزایش رفاه کشاورزان در صورت توسعه گردشگری کشاورزی داشته باشد. نتایج نشان از آن دارد که تجربه کشاورزی و

نقش گردشگری کشاورزی... ۱۴۷

سطح تحصیلات و میزان گرایش و آمادگی افراد به گردشگری کشاورزی تأثیری در متغیرهای وابسته مدل ندارد.

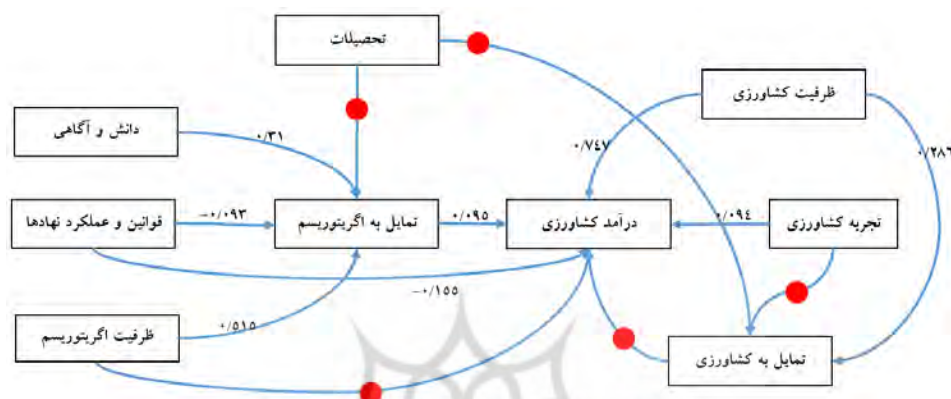

نمودار (۴) ضریب‌های تحلیل مسیر ارتباط بین متغیرهای مدل و تغییر رفاه کشاورزان ناشی از توسعه گردشگری کشاورزی

Figure (4) Path analysis coefficients of the relationship between model variables and changes in farmers' welfare due to the development of agricultural tourism

از سوی دیگر بررسی ارتباط متغیرهای مستقل مدل با متغیر تغییر درآمد کشاورزان ناشی از فعالیت‌های کشاورزی در صورت توسعه گردشگری کشاورزی نشان می‌دهد که افزایش گرایش و پذیرش افراد برای گردشگری کشاورزی سبب افزایش بالاتری در درآمد کشاورزان ناشی از توسعه گردشگری کشاورزی خواهد شد. به گونه‌ای که وجود گرایش و پذیرش در افراد می‌تواند انتظارات آنان را بهبود داده و در صورت راه‌اندازی کسب‌وکار گردشگری بر پایه کشاورزی، درآمد انتظاری بالاتری را برای فعالیتهای کشاورزی آنان نیز به بار آورد. در اینجا نیز شرایط کنونی قوانین و حمایت‌های دولتی اثر مثبتی بر تغییر درآمد کشاورزان نداشته است. کشاورزان باور دارند که ساختار قوانین اعم از میزان دیوان سالاری اداری و کیفیت حمایت‌های دولتی در حال حاضر مطلوب نبوده و به همین دلیل می‌تواند باعث کاهش عایدی کشاورزان در صورت راه‌اندازه کسب‌وکار گردشگری کشاورزی شود. تجربه کشاورزی در مدل حاضر باعث افزایش درآمد کشاورزان در صورت توسعه گردشگری کشاورزی خواهد شد، بدیهی است کشاورزان باتجربه‌تر می‌توانند از عامل تجربه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین پایه‌های تولید کشاورزی برای افزایش عایدی خود بهره ببرند. افزون بر این ظرفیتهای کشاورزی منطقه نیز اثر مثبت مهمی بر تغییر درآمد کشاورزان ناشی از توسعه گردشگری کشاورزی خواهد داشت. در اصل راه‌اندازی کسب‌وکاری که

یک سوی آن مبتنی بر کشاورزی است، نیاز دارد تا انباشتی از تجربه و ظرفیت کشاورزی نیز در منطقه وجود داشته باشد، به همین دلیل نتایج پژوهش نیز نشان می‌دهد که بالاتر بودن ظرفیت‌های کشاورزی در منطقه‌هایی که گردشگری کشاورزی در آن راه‌اندازی می‌شود، می‌تواند عایدی کشاورزان را بالاتر ببرد.

نمودار (۵) ضریب‌های تحلیل مسیر ارتباط بین متغیرهای مدل و تغییر درآمد کشاورزان ناشی از توسعه گردشگری کشاورزی

Figure (5) Path analysis coefficients of the relationship between model variables and changes in farmers' incomes due to the development of agricultural tourism

با توجه به نتایج این بخش می‌توان دریافت که برای آنکه گردشگری کشاورزی و تولید و رفاه در بخش کشاورزی با یکدیگری هم‌افزایی داشته باشند، نیاز است تا ملزوماتی فراهم شود، در این راستا متغیرهایی می‌توانند این ارتباط هم‌افزایی را بهبود دهند. تجربه بالاتر و ظرفیت بالاتر کشاورزی در منطقه از یک سو و افزایش دانش و آگاهی کشاورزان در زمینه گردشگری کشاورزی و بهبود قوانین و دیوانسالاری اداری برای راه‌اندازی گردشگری کشاورزی در کنار برخورداری منطقه‌ها از زیرساختارهای لازم برای توسعه گردشگری کشاورزی از سوی دیگر می‌تواند تضمین‌کننده اثر مثبت گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به توسعه گردشگری کشاورزی در استان گلستان و اهمیتی که بخش کشاورزی در اقتصاد استان دارد، لازم است ارتباط بین این دو بخش در فرآیند توسعه شناسایی شود. به عبارت دیگر اینکه آیا توسعه گردشگری کشاورزی و می‌تواند سبب بهبود رفاه و درآمد کشاورزان شود یا اینکه با جایگزینی سبب خواهد شد تا تولید کشاورزی در استان کاهش یابد. به منظور شناسایی و تحلیل این ارتباط، نمونه‌گیری در سه روستای یلمه خندان، نوچمن و الازمن در استان گلستان به انجام رسید و نتایج نمونه‌گیری برای رسیدن به دو هدف آزمون شد. در آغاز با استفاده از آزمون‌های کای اسکوئر و فریدمن، نگرش هر یک از روستاهای نمونه در زمینه چگونگی تأثیر گردشگری کشاورزی بر بخش کشاورزی تحلیل شد. با توجه نتایج می‌توان دریافت که در بسیاری از بخش‌ها، نگرش روستاییان در سه روستا مورد بررسی در زمینه تأثیر گردشگری کشاورزی بر زیر بخش‌های کشاورزی با یکدیگر تفاوت معناداری دارد و این تفاوت با آزمون تفاوت میانگین تأیید شده است. اما باین‌حال بررسی نتیجه به دست آمده از کل نمونه روستاییان نشان از آن دارد که کشاورزان و روستاییان باور دارند توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند سبب بهبود درآمد کشاورزان در همه زیر بخش‌های کشاورزی شود افزون بر این توسعه گردشگری کشاورزی اثر مثبتی بر رفاه کشاورزان به واسطه افزایش در فرصت‌های شغلی زنان و مردان خواهد داشت. اما مهم‌ترین آسیبی که توسعه گردشگری کشاورزی می‌تواند داشته باشد، افزایش قیمت زمین و تشدید تخریب محصولات کشاورزی و زمین‌های کشاورزان به واسطه ورود گردشگران است. از سوی دیگر بررسی عامل‌های مؤثر بر ارتباط هم‌افزا بین گردشگری کشاورزی و بخش کشاورزی با توجه به مدل مفهومی پژوهش و بهره‌گیری از روش تحلیل مسیر به انجام رسید، نتایج نشان از آن دارند که افزایش گرایش کشاورزان، تجربه بالاتر و ظرفیت بالاتر کشاورزی در منطقه، سبب خواهد شد تا ارتباط هم‌افزا بین توسعه گردشگری کشاورزی و بخش کشاورزی تقویت شود. نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد که، دانش و آگاهی و ظرفیت‌های گردشگری کشاورزی در روستاها تأثیر مثبت بر گرایش و پذیرش روستاییان برای توسعه گردشگری کشاورزی دارد، و از این طریق قادر است با افزایش گرایش کشاورزان، سبب بهبود عملکرد کشاورزی شود. از سوی دیگر نگرش کشاورزان در زمینه وضعیت کنونی قوانین و حمایت‌های دولتی از گردشگری کشاورزی سبب شده است تا گرایش آنان کاهش یافته و از این طریق اثر منفی بر عملکرد ارتباط بین این دو بخش داشته باشد.

با توجه به نتایج به دست آمده در این پژوهش، به منظور سیاست‌گذاری برای توسعه گردشگری کشاورزی باید به موارد بسیار مهمی همانند احتمال جایگزینی گردشگری به جای کشاورزی و کاهش تولیدات کشاورزی، دقت شود. نتایج بیان دارند که کشاورزان باور دارند که در صورت توسعه گردشگری کشاورزی، قیمت زمین افزایش یافته و فرآیند تغییر کاربری اراضی شدت می‌یابد، از این رو نیاز است از سوی مرجع‌های تصمیم‌گیر قوانین مرتبط برای مدیریت این گذار و تغییر، وضع و اجرا شود. افزون بر این به منظور توسعه گردشگری کشاورزی در استان گلستان با هدف آنکه تأثیر مثبتی بر بخش کشاورزی داشته باشد، نیاز است دانش و آگاهی کشاورزان از روش‌ها و قوانین مرتبط با گردشگری کشاورزی بهبود یافته، قوانین مرتبط با راه‌اندازی کسب‌وکار نیز تسهیل شود. همچنین در انتخاب روستاهای هدف برای گردشگری کشاورزی نیاز است به پتانسیل‌های طبیعی روستا توجه ویژه شده و با توجه به اسناد بالادستی همانند آمایش سرزمین تصمیم صورت پذیرد. افزون بر این نتایج نشان از آن دارد که ویژگی‌های فردی نیز در این ارتباط مهم است، بنابراین نیاز است گروه مربوط به کسب‌وکار گردشگری کشاورزی دارای دانش، آگاهی و تجربه کافی باشند.

منبع‌ها

- Bowen, Richard L., Linda J. Cox, and Morton Fox.,(1991), The Interface between Tourism and Agriculture, *Journal of Tourism Studies*, 2:43-54.
- Fakhimzadeh, H. Khatibi, M (2015) Agritourism, a new horizon in the development of tourism and agriculture. Javid Alam Publications, Tehran. (In Farsi).
- Fox, M., Cox, L. J. (1992). Linkages between agriculture and tourism. In: M.A. Khan, M.D. Olsen, T. Var, (Eds.), VNR'S encyclopedia of hospitality and tourism. New York: Van Nostrand Reinhold.
- ghadami, M., salehi, S. (2012). Investigation of factors influencing the formation of conflicting relationship between agriculture and tourism sectors (Case study: Nowshahr and Chalous counties). *Tourism Management Studies*, 7(17), 173-203. (In Farsi).
- Heydari, Z., Badri, S., Salmani, M. (2016). The Attitude of Local Community towards the Perceived Risks of Agri-tourism Development (Case Study: The City of Tonekabon). *Journal of Tourism Planning and Development*, 5(18), 8-32. (In Farsi).
- Javan, J. and Saghaei, M. (2004) The Role of Rural Tourism in Regional Development with Emphasis on Rural Management, *Journal of Geography and Regional Development*. 2, 124-109.
- Kreag, G. (2001). *The impacts of tourism*. Minneapolis. MN: University of Minnesota. north American office.

Latimer, Hugh. (1985). Developing Island Economies Tourism v. Agriculture. *Tourism Management* 6, 32-42.

Rezvani, M., and Najjarzadeh, M. and Torabi, Z. (2017). Challenges and Debates of Agritourism Development A Case Study of Shahrud Rural Area. *Tourism Management Studies*, 11(36), 61-84. doi: 10.22054/tms.2017.7254. (In Farsi).

Saxena, G., Clark, G., Oliver, T., & Ilbery, B. (2007). Conceptualizing integrated rural tourism. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 9(4), 347-370.

Schaneman, A (2010) Nebraska's guide to agritourism & Ecotourism development. The Nebraska Department of Economic Development, Division of Travel and Tourism, Lincoln, NE.

Sznajder, M. , Przeborska, M. , & Scrimgeor, F. (2009). *Agritourism* ,USA, CABI

Turner, Ch. L. (2014). Planning an Agritourism Event in Southern Illinois: A Case Study of the Neighborhood Co-Op Grocery Fall Farm Crawl, A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Masters of Science Degree, Department of Geography and Environmental Resources in the Graduate School Southern Illinois University Carbondale.

The Role of Agritourism on the Development of Agricultural Activities in Golestan Province

*Hassan Daliri*¹

Received: 16 Sept.2021

Accepted: 4 Nov.2021

Extended Abstract

Introduction

Agricultural tourism refers to the aspects of agriculture and tourism. This method of tourism encourages tourists to visit fields and gardens and rural areas for recreation, education or active participation in agricultural production activities and living in the field. One of the first effects that agricultural tourism will have on the region's economy is its impact on the agricultural sector. In other words, the fundamental question for the development of agricultural tourism is whether it can develop the agricultural sector or become an alternative to agricultural activities. And eventually it will cause a recession in the agricultural production of the region. According to theoretical foundations, the relationship between agricultural tourism and the activities of the agricultural sector is very complex. Because this relationship on the one hand can lead to the development of the agricultural sector and on the other hand, if not properly managed, can lead to a recession in the agricultural sector. In other words, in this case, agricultural tourism becomes the main activity of farmers. It should be noted that one of the effective factors in the conflict between the relationship between the agricultural sector and tourism is due to the low capacity of the agricultural sector in terms of employment and income generation for the local community compared to tourism.

Materials and Method

In this section, to identify how the impact of agricultural tourism development on agricultural sector development, a conceptual research model was designed and a questionnaire was developed based on this conceptual model. At the beginning, the most important components and existing capacities for the development of agricultural tourism in Golestan were evaluated. The first category of characteristics is related to the institutional, legal and natural

---

¹ Assistant Professor of Economics, Department of Management and Economics, Faculty of Humanities and Social Sciences, Golestan University, Gorgan, Iran.

Email: h.daliri@gu.ac.ir

components, which include three general categories of institutional conditions and laws, natural conditions and capacities in the region, as well as support and facilitation provided by the government and related organizations. The second category of components is related to individual characteristics. This section will include two sets of indicators related to the tendency and acceptance of agricultural tourism by farmers and the level of knowledge and awareness of people about agricultural tourism. In the next step, the consequences of the impact of agricultural tourism on the agricultural sector will be examined. In this section, components such as income and employment of farmers, environmental damage to tourists entering agricultural lands, etc. will be evaluated; But the relationship between agricultural tourism and agricultural sector development will be closely related to the functional components of the agricultural sector, so these components will be evaluated in the form of two categories of capacity and experience of farmers in agricultural work and a sense of satisfaction with agricultural activities.

Results and discussion

A comparative study of farmers' beliefs about the impact of agricultural tourism development on agricultural sub-sectors in the three villages of Nouchman, Yalmeh Khandan and Alazman shows that: in horticulture, agriculture, animal husbandry, horse and camel breeding, fish farming, handicrafts and activities Homeowners The residents of Yalmeh Khandan expected a higher increase in their income compared to the other two villages. In beekeeping, greenhouses and ornamental plants and direct sales of agricultural products, the highest expected positive effect will occur in ALAzman. According to the comparative results in these three villages, it can be seen that the highest optimism about the positive impact of agricultural tourism on farmers' incomes is in Yalmeh Khandan village and the lowest optimism in this field is in Nouchman. The study of the impact of agricultural tourism development on agricultural sub-sectors in all surveyed villages shows that farmers believe that agricultural tourism can increase farmers' incomes. The highest level of increase is related to the agricultural sector and livestock and livestock activists. The least increase in farmers' incomes for fish farming will also occur. It can be seen that the variables of knowledge and awareness and capacities of agricultural tourism in rural areas have a positive effect on the tendency and acceptance of villagers for the development of agricultural tourism. On the other hand, government laws and protections on agricultural tourism have had a negative effect on tendency

and acceptance. In a way that people's dissatisfaction with the conditions governing the laws of starting an agricultural business and the lack of government support has caused the tendency of people to start a business and work in this field. In the section on evaluating the attitudes of villagers and experts, we also came to the conclusion that the rules of this section are not very favorable. The results obtained from the study of variables affecting the welfare of farmers due to the development of agricultural tourism show that increasing the tendency and acceptance of people for the development of agricultural tourism, higher agricultural capacity and agricultural tourism capacity in the region can have a positive effect on farmers' welfare.

Suggestion

According to the results obtained in this study, in order to policy for the development of agricultural tourism, very important issues should be considered, such as the possibility of replacing tourism with agriculture and reducing agricultural production. Farmers believe that if agricultural tourism is developed, land prices will increase and the process of land use change will intensify. Therefore, relevant laws need to be enacted and implemented by decision-making institutions to manage this transition and change. In addition, in order to develop agricultural tourism in Golestan province, in order to have a positive impact on the agricultural sector, it is necessary to improve farmers' knowledge and awareness of methods and laws related to agricultural tourism, and to facilitate laws related to starting a business. Also, in selecting the target villages for agricultural tourism, special attention should be paid to the natural potentials of the village and decisions should be made according to upstream documents such as land management. In addition, the results show that individual characteristics are also important in this regard, so it is necessary for the agricultural tourism business group to have sufficient knowledge, awareness and experience.

JEL Classification: R11, R14, D69, M51.

Keywords: Agritourism, agricultural sector, path analysis, Golestan province.